
Modalverbernes infinitiv

eller ”Det er nødvendigt [å] kan ordentlig dansk”

Af Michael Herslund

Selv om formanden og resten af Sprognævnet formentlig uden videre kan skrive under på indholdet af denne artikels underoverskrift, er jeg ikke sikker på de er lige så begejstrede for den sproglige udformning. Det emne jeg har valgt som fødselsdagsgave til Niels Davidsen-Nielsen, er imidlertid en af de mest interessante nyudviklinger i dansk, en udvikling som foregår næsten helt upåagtet – jeg har i hvert fald ikke kendskab til omtale af den bortset fra en kort bemærkning hos Hansen & Heltoft (1999: kap. 5, § 14, anm. 2), og når jeg præsenterer andre for eksempler på den, ser de vantrø og uforstående ud – men som ikke desto mindre breder sig, og som er let at dokumentere. Denne udvikling er tendensen til at erstatte modalverbernes infinitiv *kunne, skulle, måtte, ville* med de kortere præsensformer *kan, skal, må, vil* i syntaktiske omgivelser hvor den ”ortodokse” syntaks kræver en infinitiv – som i underoverskriften. Tendensen er klar og omsiggribende – der er langt fra tale om enkeltstående og tilfældige lapsus, næppe heller blot om dialektale eller regionale varianter, jf. Hansen & Heltoft, som (loc.cit.) taler om at nogle dialekter ikke skelner mellem præsens og infinitiv af modalverberne, men nøjes med en ”fællesform” som *kan*. Selv om flere af mine eksempler kan spores til århusiansk og nordjysk, forekommer konstruktionen også hos sjællandsk- og københavnsktalende, og Hansen og Heltoft nævner da også at fænomenet ligeledes forekommer hos rigsmålstalende. Som sagt er det let at dokumentere: Eksemplerne i denne artikel stammer således ikke fra større undersøgelser eller søgninger i korpora, men såmænd fra tilfældige fjernsynsudsendelser som tv-avis og sportsreportager. De personer der bruger konstruktionen, spænder fra politikere over sports- og politifolk til såkaldt ”almindelige mennesker”, der interviewes på gaden.

Men lad os komme til sagen: Hvad er det de danske modalverber har gang i? Hvad er det for en udvikling der gør at flere og flere danskere producerer sætninger af typen:

(1) Det er nødvendigt [å] kan ordentlig dansk¹.

altså sætninger hvor den ventede infinitiv udebliver, erstattet af en form der er identisk med modalverbets præsensform?

For at finde ud af det må vi først kortlægge de syntaktiske omgivelser hvor vi finder konstruktionen. Man kan identificere fire af dem:

1. Efter semi-hjælpeverber eller faseverber som *begynde* og *pleje*:

(2) Problemet opstår når man begynder [å] vil splitte en familie ad (TVA 29.1.07).

(3) De plejer jo [å] kan nå det (DR 1 28.3.07).

(4) Den plejer du da godt [å] kan lide (pers.)².

2. I upersonlige udtryk med formelt subjekt som *det er nødvendigt*, *træls* osv.:

(1) Det er nødvendigt [å] kan ordentlig dansk (tv uden dato).

(5) Det er træls [å] skal tidligt op om morgenen (tv uden dato).

3. Efter præposition styret af verbum, adjektiv eller substantiv som i *være i/ude af stand til*, *nødt til*, *muligheden for*:

(6) De er ude af stand til [å] kan kommunikere på ordentlig dansk (tv uden dato).

(7) Desværre er jeg nok nødt til [å] må indrømme ... (TVA 29.1.07).

(8) Muligheden for [å] kan forudsige alvorlige sygdomme ... (TVA 22.1.07).

4. Efter ustyret præposition, altså diverse adverbelle udtryk med *uden* eller *for*:

(9) Vi må lære dem at være politifolk uden [å] kan vise dem bøger (TV 2 30.1.07).

(10) Vi er forskellige kristne der er gået sammen for [å] vil hjælpe andre (TV 2 24.1.07).

(11) Jeg er nødt til at køre for fire klubber for [å] kan leve af det (DR 1 6.1.07).

1 Jeg forsøger at respektere eksemplerne som jeg har hørt dem, men retablerer i alle eksempler den tilsvarende normale retskrivning og skriver fx ikke *ka'*, *ska'* og lign. – med den undtagelse at jeg for ikke at foregribe noget noterer det morfem der går lige forud for modalverbet, som [*å*].

2 Eksempler som identificeres med (pers.), er eksempler jeg har hørt i min omgangskreds. Eksempler uden noget er selvkonstruerede.

Hvis vi ikke vil nøjes med at antage at der er tale om en dialektal-regional form som sniger sig ind og dukker sporadisk op i rigsmålet, men en mere omsiggribende udvikling, kan man foreslå en morfologisk analyse, ifølge hvilken modalverberne generelt er ved at få en ny infinitiv. Denne udvikling kan jo udmærket have sine rødder i dialekter med ”fællesform”. Det er med henblik på en mere generel morfologisk forklaring fristende at antage at sammenfaldet mellem modalverbernes infinitiv og præteritum gør at formerne *kunne*, *skulle*, *måtte*, *ville* udelukkende opfattes som præteritumsformer. Modalverbernes infinitiver er også de eneste (ved siden af *vide* – *ved*) der har aflyd i forhold til præsensformerne, så der kan være al mulig grund til at gøre dem mere regelmæssige ved at indrangere dem i den forholdsvis store klasse af verber hvis infinitiv er kort og lig med verbets stamme og dermed imperativ. Nu har modalverberne jo ikke nogen imperativ, til gengæld har de specielt korte præsensformer. Denne forklaring bringer altså modalverberne på linje med verber som *se* og *gå*:

Infinitiv ≠ stamme		Infinitiv = stamme
<i>gøre</i> – <i>gør</i>		<i>gå</i> – <i>gå</i>
<i>lave</i> – <i>lav</i>		<i>få</i> – <i>få</i>
<i>skrive</i> – <i>skriv</i>		<i>se</i> – <i>se</i>
<i>kunne</i> – <i>kan</i>	→	<i>kan</i> – <i>kan</i>
<i>skulle</i> – <i>skal</i>	→	<i>skal</i> – <i>skal</i>

og så er den nye, korte infinitiv parat til at tage over efter den gamle. Denne analyse har den store fordel at den er ganske simpel og økonomisk. Men problemet med den er bare at den ikke duer, for så skulle man jo finde denne nye infinitiv (den korte form) i fortidskontekst. Og det gør man ikke – jeg har i hvert fald ikke registreret noget eksempel på det:

(6') *De var ude af stand til [å] kan kommunikere på ordentlig dansk.

Her hedder det garanteret:

(6'') De var ude af stand til [å] kunne kommunikere på ordentlig dansk.

Så en rent morfologisk forklaring virker åbenbart ikke – selv om jeg ikke er i tvivl om at netop sammenfaldet mellem infinitiv og præteritum, som 1948-reformen uheldigvis ce-

menterede ved at afskaffe den ortografiske forskel mellem infinitiv *kunne* og præteritum *kunde*, spiller en vigtig rolle som en af de medvirkende faktorer i udviklingen³.

Når vi så ser os om efter andre forklaringer, kan vi først konstatere det bemærkelsesværdige at jeg ikke har registreret et eneste eksempel på konstruktionen efter et andet modalverbum, altså eksempler uden [*å*] af typen:

(12) *De skal kan gøre det.

*Han må kan komme i morgen.

Dette tyder på at der ikke er tale om en ny infinitiv, og når konstruktionen kun optræder i form af sekvensen [*å*] *modalverbum*, må det betyde at elementet [*å*] spiller en helt central rolle. Hvad er [*å*] da for en størrelse? Det er et sammenfald i ét element af en sideordnende (*og*) og en underordnende størrelse (*at*). Og når man på én gang har side- og underordning, så har man det fænomen der kendes fra ”eksotiske” sprog som ko-subordination eller serieverbumbonstruktioner, jf. Herslund (2002: 77, 2005: 89 f.).

Seriekonstruktioner findes der flere af i dansk, jf. Hansen & Heltoft (1999: kap. 2, § 21) og Herslund (2005: 89 f.). Der er først og fremmest tale om hvad man kunne kalde de ”regulære konstruktioner” som:

(13) a. Han går og brokker sig.

b. Hun sidder og ser fjernsyn.

Det der karakteriserer sådanne sekvenser, er en række egenskaber der alle understreger at der er tale om tæt sammenhængende strukturer: De to verber kan ikke byttes om, de to verber har samme subjekt, de to verber har samme illokutionære værdi, de to verber har samme tempus og modus – det fænomen som Hansen & Heltoft (1996: kap. 2, § 23) karakteriserer som kongruens – og de to verber kan ikke negeres særskilt, de deler altså foruden subjekt og tempus-modus også nægtelse.

Herudover finder man seriel opbygning af forskellige udtryk med hensigtsbetydning (jf. Hansen & Heltoft 1999: kap. 2, § 21), særligt udbredt med imperativer. Konstruktionen findes især med verbet *komme*, og fra udtryk som:

(14) Kom og se!

³ Jeg mener faktisk at reformen på dette punkt var ganske tåbelig – det kan godt være at den har sparet os for en masse stavefejl, men den har sikkert også medvirket til at skaffe os denne artikels emne på halsen! Og hvis man endelig vil indføre et princip om at det der udtales ens, skal skrives ens, så var der mange andre steder at begynde end netop her, hvor man fik ødelagt en i hvert fald grafisk meget klar og regelmæssig skelnen: *-de* er jo ikke just en usædvanlig præteritumsendelse!

hvor netop infinitiv og imperativ er ens, udbredes strukturen til andre verber på bekostning af underordningen med infinitiv:

- (15) a. Prøv at åbne døren! → Prøv og åbn døren!
b. Begynd at synge nu! → Begynd og syng nu!
c. Lad være med at tude! → Lad være med og tud!

Denne overgang lettes af to forhold:

- det tidligere omtalte lydige sammenfald af konjunktionen *og* og infinitivmærket *at* i [å]
- det forhold at mange almindelige verber har sammenfald af infinitiv og imperativ, jf. ovenfor.

Eksemplerne i gruppe 1:

- (2) Problemet opstår når man begynder [å] vil splitte en familie ad (TVA 29.1.07).
(3) De plejer jo [å] kan nå det (DR 1 28.3.07).
(4) Den plejer du da godt [å] kan lide (pers.).

kunne altså synes at lægge op til en seriel fortolkning, et spor som også Hansen og Heltoft (1999: kap. 5, § 14, anm. 2) antyder ved at tale om ”kongruens på grund af konstruktionens affinitet til seriekonstruktion”. Det er dette spor jeg vil forfølge.

Man finder ved vores faseverber også eksempler på seriel konstruktion med andre verber end modalverberne:

- (16) Det begynder [å] regner (pers.)

Og så er banen kridtet op til at udviklingen også kan ramme modalverberne. Vores modaludtryk omfortolkes som serieverbsumkonstruktioner som del af en mere udbredt tendens i moderne dansk til at foretrække ko-subordination frem for underordning med infinitiv:

- (2) Problemet opstår når man begynder [å] vil splitte en familie ad (TVA 29.1.07).

En vanskelighed for den serielle analyse er imidlertid de upersonlige udtryk (gruppe 2):

- (5) Det er træls [å] skal tidligt op om morgenen (tv uden dato).

hvor det ikke er muligt at udpege et fælles subjekt – efter den traditionelle analyse er det jo netop sekvensen [å] *skal tidligt op om morgenen* der er det egentlig subjekt. Men hemmeligheden ved disse konstruktioner er jo netop at der ikke er noget subjekt, det man i GB-grammatik ville udtrykke med en ”tom” konstituent *Pro*, som i og med at den er tom, er uskelnelig fra det formelle subjekt *det*. Set på denne måde – og i lyset af den generelle betydning uden udpegning af specifikt subjekt sådanne udtryk har – er der intet i vejen for at antage en seriel opbygning også i disse tilfælde.

En mere alvorlig vanskelighed for den serielle fortolkning af vores struktur er udtrykkene i gruppe 3, hvor den er styret af en præposition. Selv om udtryk som *være nødt til + V* semantisk kan synes at være udtryk for noget lignende som udtryk med *pleje + V*, er de syntaktiske realiseringer trods alt forskellige, og en (formel) sideordningskonstruktion med *og* efter en præposition forekommer temmelig ejendommelig. Med andre verber end modalverberne er det da også udelukkende en infinitiv man møder her:

- (11) a. Jeg er **nødt til at køre** for fire klubber for [å] kan leve af det (DR 1 6.1.07).
b. ?Jeg er nødt til [å] kører ...

Men hvis vi ser på den anden serielle konstruktion, hensigtskonstruktionen, som mest optræder i imperativ, finder man at præpositionen ikke stiller sig hindrende i vejen. Man finder faktisk ko-subordination efter præpositionel imperativ:

- (17) Sørg **for** [å] hold vores aftaler (tv uden dato).
(18) Vent nu lidt **med** [å] søg chancen (TV 2 1.2.07).

Også her letter de ”tomme” subjekter den serielle konstruktions krav om fælles subjekt. De citerede eksempler med præsens indikativ eller substantiv med præposition (gruppe 3):

- (6) De er ude af stand til [å] kan kommunikere på ordentlig dansk (tv uden dato).
(7) Desværre er jeg nok nødt til [å] må indrømme ... (TVA 29.1.07).
(8) Muligheden for [å] kan forudsige alvorlige sygdomme ... (TVA 22.1.07).

kan så fortolkes som generaliseringer herudfra.

Eksistensen af vores modalverber efter ustyret præposition (gruppe 4-eksemplerne) kunne dog synes at bringe os tilbage til start:

- (9) Vi må lære dem at være politifolk uden [å] kan vise dem bøger (TV 2 30.1.07).
(10) Vi er forskellige kristne der er gået sammen for [å] vil hjælpe andre (TV 2 24.1.07).
(11) Jeg er nødt til at køre for fire klubber for [å] kan leve af det (DR 1 6.1.07).

Sådanne adverbielle udtryk med hensigtsbetydninger og andre betydninger kan imidlertid fortolkes lige som eksemplerne ovenfor med et tomt *Pro*-subjekt – bemærk nemlig at disse strukturer har fælles subjekt – og de indgår dermed smukt i det mønster der fastlægges af den serielle hensigtskonstruktion, jf. (17) og (18), som mere og mere optræder som model for en større omstrukturering af den danske verbalsyntaks.

Er det vi ser, så i virkeligheden en ”balkanisering” af den danske verbalsyntaks: Verberne er som på Balkansprogene ved at miste deres infinitiv, de underordnende konstruktioner med denne form afløses i stigende grad af serielle, dvs. ko-subordinerede, strukturer, og udviklingen er startet i den serielle imperativkonstruktion og udbredes derfra til andre konstruktioner for så at ramme modalverberne, der som vi har set ovenfor, har en infinitiv der falder uden for det generelle mønster ved ikke at skelnes fra præteritum, og som derfor måske er særligt sårbare. Den serielle opbygning, der først og fremmest bygger på et delt subjekt, generaliseres så i den grad at den nu også forekommer efter præposition, en syntaktisk omgivelse man i hvert fald skulle have ventet var forbeholdt underordning i form af en infinitiv, verbets nominale form. Men det ligger jo netop i den serielle opbygnings natur at et sideordnende element, i vores tilfælde *og*, nu også får en underordnende funktion, og derved bliver i stand til at indgå i omgivelser som klart kræver underordning, nemlig efter præposition.

Og dette kan yderligere illustreres med følgende afsluttende eksempel hvor hele tre verber ko-subordineres i imperativ, både med og uden præposition:

(19) **Lad** nu være med [å] **gå** [å] tud over I mangler arbejdskraft (DR 2 21.4.07).

Det første verbum, udtrykket *lade være med*, ko-subordineres med den regulære serielle konstruktion, *gå og tude*, og i overensstemmelse med serieverbsumskonstruktions natur flyder den initiale verbalform, imperativen, ned gennem alle verberne.

Det er denne generelle udviklingstendens i moderne dansk der ligger bag den ukonventionelle brug af modalverbernes præsensformer denne artikel har behandlet. Det er ganske vist: ”Dansk foretrækker [å] kan konstruere serielt”.

Michael Herslund (f. 1945) er professor ved Institut for Internationale Kultur- og Kommunikationsstudier på Copenhagen Business School.

Litteratur:

Hansen, Erik & Lars Heltoft (1996): *Grammatik over det danske sprog. Kapitel 2*. Foreløbig udgave. Roskilde Universitetscenter: Institut for sprog og kultur.

- Hansen, Erik & Lars Heltoft (1999): *Grammatik over det danske sprog. Kapitel 1, 4-6*. Foreløbig udgave. Roskilde Universitetscenter: Institut for sprog og kultur.
- Herslund, Michael (2002): *Danish*. Languages of the World Materials 382. München: LINCOM Europa.
- Herslund, Michael (2005): Komplekse prædikater. I: E. Engberg-Pedersen, M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft, M. Herslund & L.F. Jakobsen: *Dansk funktionel lingvistik – en helhedsopfattelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*. Københavns Universitet, s. 88-100.